

SÁMI PARLAMENTÁRALAŠ RÁÐDI
SAEMIEN PARLAMENTARIHKEN RAERIE
SÁME PARLAMENTÁRALASJ RÁD
SÁÁMI PARLAMENTAARLÁŠ RÄÄDI
SÁÁ'M PARLAMENTAARLAŽ SUÁVTÕS
SAMISK PARLAMENTARISK RÁD
SAMISKT PARLAMENTARISKT RÁD
SAAMELAINEN PARLAMENTAARINEN NEUVOSTO
SÁMI PARLIAMENTARY COUNCIL
СААМСКИЙ ПАРЛАМЕНТСКИЙ СОВЕТ

Rádjahehttehusat Sámis

*Sámi parlamentáralaš ráði lávdegoddi mii galgá čalmmustahttit
rádjahehttehusaid sámi guovlluin raporta (sámi rádjahehttehuslávdegoddi)*

28.6.2021

Innhold

1. Álggahus	4
2. Čoahkkáigeassu	5
3. Váldi ja metoda	5
4. Covid-19 ja sámi servodat	6
5. Davviriikkalaš sámekonvenšuvdna	8
6: Resurssat rádjejávkadeamis	10
7: Identifiserejuvvon rádjehehttehusat	11
7.1 Lád. Deponeren duoji ovddas go sisafievrra Norgii	11
Rádjehehttehusa govvideapmi	11
Láгат ja njuolggadusat.....	11
Vejolaš čovdosat.....	11
Ráva.....	12
7.2 Rádjebargit fertejit máksit vearu guovtti riikki	12
Rádjehehttehusa govvideapmi	12
Láгат ja njuolggadusat.....	12
Vejolaš čovdosat.....	13
Ráva.....	13
7.3 Oahppodoarjja: Sámi studeanttat vásihit sii eai oáččo stipeanddaid go eará riikkas váldet oahpu	13
Rádjehehttehusa govvideapmi	13
Láгат ja njuolggadusat.....	14
Vejolaš čovdosat.....	14
Ráva.....	14
7.4 Psyhkalaš dearvvašvuodasuodjalus: Sámi terapevttat eai sáhte rasttildit riikarájiid	14
Rádjehehttehusa govvideapmi	14
Láгат ja njuolggadusat.....	15
Vejolaš čovdosat.....	15
Ráva.....	15
7.5 Geo - gidden sámi sisdoalus	15
Rádjehehttehusa govvideapmi	15
Láгат ja njuolggadusat.....	16
Vejolaš čovdosat.....	16
Ráva.....	16
7.6 Boazobeatnagat boazodoalus	16

Rádjehehttehusa govvideapmi	16
Láгат ja njuolggadusat	17
Veјolaš čovdosat	17
Ráva	17
7.7 Boraspirebuhtadus	18
Láгат ja njuolggadusat	18
Veјolaš čovdosat	18
Ráva	19
7.8 Váttisvuodat oažžut láhkii nannejuvvot doavtterveahki bargoriikkas	19
Rádjehehttehusa govvideapmi	19
Láгат ja njuolggadusat	19
Veјolaš čovdosat	19
Ráva	20
7.9 Váilevaš dieđut eará riikkaid lágaid ja njuolggadusaid birra	20
Rádjehehttehusa govvideapmi	20
Láгат ja njuolggadusat	20
Veјolaš čovdosat	21
Ráva	21

1. Álggahus

Sápmi ii dovdda makkárge rájiid - muhto sámit dovdet rájiid beaivválaččat. Erenoamážit Covid-19-pandemiija áigge leat mii dovdan árgabeaivehehttehusaid. Stáhtaráđit leat gesson juste min ruovttu gasku ja dahkan mii iešguđet nátionálastáhtaid stáhtaboargáriin. Rájit ráhkadit hehttehusaid min gaskaneaset ovttasdoaimmami. Leat earenoamážit sii geat orrot rájiid lahka, ja geat doaimmahit ealahusa rájiid badjel geaidda dát čuohtá. Muhto dat guoská maiddá olles sámi kultuvrii, ja buohkaide geat leat mielde kultuvrralaš ovttasdoaimmami rájiid badjel.

Hárve leat rájit leamaš čielgaset ja stuorábut hehttehussan go Covid-19 pandemiija dilálašvuodas. Hui erenoamáš árgabeaivválaš váttisvuodát mat giddejedje, Covid-19 dilálašvuoda geažil, ánsása ollislaš árvoštallama SPR:s ovttas juohke riikkaid duollobálvalusaiguin. Dás lea olu oahppu maid sáhtá viežžat boahhteáigái. Sámi rádjehehttehusaid lávdegotti bargu lea bádjalaston áiggi dáfus pandemiijan, muhto mii lávdegottis leat vuosttažettiin ja ovddemusat válljen vuodđun atnit dábálaš dili barggus mas leat identifiseren sámi rádjehehttehusaid.

Covid-19 lea dattetge midjiide buohkaide addán nanu muittuhusa ahte mii leat okta álbmot maid riikkarájit leat juohkán, ja pandemiija lea maiddá oainnusindahkan rádjehehttehusaid mat juo gávdnojit. Soaitá dát erenoamáš dilli, mas majoritehta oalle bures dál dovdá rádjehehttehusaid, sáhttit addit doaimmanmuni mañnel Covid-19? Sáhtá go rahppot láse mas nátionálastáhtain lea dáhttu gávdnat čovdosiid mat jávkadit sámi rádjehehttehusaid nai. Dalle goit berrejit SPR ja Sámedikkiit leat gergosat. Jáhkkinis sáhttet muhtun ávžžuhusat dán raporttas leat ávkkálaš vuolggasadjin.

Dán raporttas mii obbalaččat dahkat muhtun smiehttamušaid rádjehehttehusaid jávkadeamis Sámis, ja mis leat muhtun jurdagat bajimus njuolggadusčállosiid birra mat sáhttet čoavdit kultuvrralaš rádjeraštideaddji gažaldagaid. Lávdegoddi lea identifiseren 9 konkrehta rádjehehttehusa maid mii oaihvildit galgá leat vejolaš gávdnat čovdosiid politihkalaš barggu bokte, ja juohke identifiserejuvvo hehttehussii čuoovu ráva.

Doaivva lea ahte jávkadit rádjaháhttehusaid Sámis gávdná lunddolaš ja institusjonaliserejuvvo sámi Sámi parlamentáralaš ráđis ja sámedikkiin. Okta vuohki dan dahkat lea ahte ásaht fástta gulahallama Rádjehethtehusráđiin, ja ahte rádjehethtehusat mat leat čalmmustahttojuvvo ja čalmmustahttojuvvojit boahhte áiggiis čálihuvojit rádjehethtehusdiehtobásii.

Giitu daid ollugiidda Sámis geat leat buktán cealkámušaid ja veahkehan lávdegoddi identifiseret ja ipmirdit rádjehehttehusaid Sámis. Dál geigejuvvo bargu Sámi Parlamentáralaš Ráđđái ja ovttaskas Sámedikkiide, ja dalle maiddá vuordámušaid sámi servodagas ahte rádjehehttehusaid ferte jávkadit vai eallin Sámis šaddá álkibun.

Runar Myrnes Balto
*lávdegoddejođiheaddji,
Sámediggi norgga bealde*

Ellen Ulla-Maarit Magga
Sámediggi suoma bealde

Anders Kråik
Sámediggi Ruota bealde

2. Čoahkkáigeassu

Lávdegoddi neavvu Sámi parlamentáralaš ráđi jeavddálaččat čáđahit čoahkkimii Rádjahehttehusráđiin dainna mihttomeriin ahte čoavdit rádjahehttehusaid. Sámi parlamentáralaš ráđđi sáhtta vájot álggahit gulahallama Rádjahehttehusráđiin ja Nordkalottens Grensetjeneste institušuvnnain čuovvolan dihte sámi rádjahehttehusaid mat leat Rádjahehttehusdiehtobásas.

Lávdegoddi namuha njeallját kapihtalis vaikkohusaid maid Covid-19 lea buktán sámi servodahkii go lea ásahuvvon rádjahehttehusat. Lea daid našunála eiseváldiid ovddasvástádus evalueret daid doaimmaid mat dáhkojuvvojedde oahppan dihte boahttevaš roassodiliide.

Raporttas lea identifiserejuvvon 9 konkrehta rádjahehttehusa gullevaš čilgehusain, vejolaš čovdosiin ja rávvagiin.

1. Lád. Deponeren duoji ovddas go sisafievrra Norgii
2. Rádjebargit fertetit máksit vearu guovtti riikii
3. Sámi studeanttat vásihit sii eai oaččo stipeandaid go eará riikkas váldet oahpu
4. Sámi terapevtat eai sáhte rasttildit riikarájiid
5. Geo - gidde sámi sisdoalus
6. Uhcán njuovžil dálkkodan njuolggadusat Boazobeatnagii boazodoalus
7. Boraspirehálddašeapmi ja -buhtadeapmi ii leat vuodduvvon dan áddejupmái ahte lea oktasaš boaspirenállit
8. Váttisvuodát oazžut láhkii nannejuvvot doavtterveahki bargoriikkas
9. Váilevaš dieđut eará riikkaid lágaid ja njuolggadusaid birra

3. Váldi ja metoda

Sámi parlamentáralaš ráđđi (SPR) nammadii 2018 čavčča SPR lávdegotti identifiseret rádjahehttehusaid sámi guovlluin (sámi rádjahehttehusaid lávdegoddi). Lávdegoddi bargagodii 2019 borgemánus ja lea dulkon iežas barggu identifiseret konkrehta rádjahehttehusaid mat sámi ovttasdoaimbama dahket váttisin rájiid badjel, ja evttoha doaimmaid mat sáhttet veahkehit jávkadeame daid.

Lávdegoddi árvvoštalai vuđolaččat fáttáid ráddjema, ja árrat válljii ii gieđahallat boazodoalu guohtongažaldagaid dahje rádječázadagaid guolástusvuoigatvuodaid. Dát eahpitkeahtta leat hui dehálaš gažaldagat, muhto lávdegoddi čujuha dasa ahte dáid gažaldagaid gieđahallet eará dásiin ja lávdegottis eai leat eavttut evttohit čovdosiid dáid gažaldagaide.

Rádjahehttehuslávdegoddi bovdi viiddis cealkámušvurruin mas sámi ásahusat, organisašuvnnat ja ovttaskasolbmot bovdjuvvojedde juohkit iežaset vásáhusaid rádjahehttehusaiguin. Ledje vuosttažettiin ja ovddemusat ovttaskasolbmot geat vástidedje, muhto bohte gal hui ollu buorit cealkámušat mat leat šaddan dán rapporta ávžžuhusaide vuodđun.

Covid-19 geažil lea bargu váldán áiggi, ja lávdegoddi doalai dušše ovttá fysalaš čoahkkima. Lávdegoddi lea baicce doallan 8 digitála čoahkkima, dohko leat maid

searvan olu guossit, sihke priváhtaolbmot ja ásahusaid ja organisašuvnnaid ovddasteaddjit, ja sii leat buktán cealkámušaid ja juohkán iežaset vásáhusaid minguin.

Lávdegoddi lea čoahkkinasttán Rádjehehttehusrádiin guktii. Vuosttažettiin oahppat rádi barggu birra, ja digaštallat identifiserejuvvon rádjehehttehusaid birra ja vejolaš čovdosiid daidda.

4. Covid-19 ja sámi servodat

Go Covid-19 duodai leavai máilbmái ja Sápmai 2020 njukčamánuš, de vásiheimmet ahte vuohččan 2. máilmmi soađi rájes ahte Davviriikkat giddejedje iežaset rájiid ja bissehedeje buot johtolaga. Sápmai mearkkašii dat ahte fáhkka ollugiin bisánii sin beaivválaš eallin, nu dahke nai sosiála relašuvnnat ja árbevirolaš ealáhusdoaimmat rájehis sámi servodagas. Sámi sáhttá, vaikko vel lea nu viiddis, buohtastahttit smávva gilážiin. Fáhkkestaga ledje ceggejuvvon áiddit mat dahke ahte ii sáhttán fitnat áhku luhtte dahje iežas mánáid luhtte ránnáviessus. Fáhkkestaga ii lean vejolaš mannat bargui dahje fitnat doaktára luhtte gili nuppe bealde, ja ii beassan viežžat iežas biebmoealliid nuppe bealde ráji.

Muhtun báikkiin Sámis ii leat dát dušše metafora. Ovttaskasolbmuide Sámis, ja earenoamážit sidjiide geat ellet ja orrot sámi rádjeguovlluin, de dát šattai fáhkka duohtavuohtan ija badjel. Ollugat vásihedje ahte giddejuvvon rájit hehttejedje sin árgabeaivvi guhkes áigái ja oalle garra vuogi mielde, ja ahte ii gávdnon gearggusvuolta mii lei heivehuvvon dilálašvuodaide sámi rádjesuohkaniin Váilevaš gearggusvuolta ja dat duohtavuolta ahte dilálašvuodat sámi servodagas eai árvvoštallojuvvon dahje vuhtiiváldujuvvon nationála njuolggadusain, dan árrat juo pandemiijas cuiggodii Sámi Parlamentáralaš rádi stivra (SPR), mearrádusain áššis 26/2020 mas meannudedje makkár váikkuhusaid pandemiija buvtii sámi servodahkii ja giddejuvvon rájiide.

Sámi servodat fuobmái jođánit ahte ii gávdnon automatihkka das ahte dárbbášlaš dieđut almmuhuvjedje buot sámegeielaide, man ferte maid dadjat leame stuora beahttun gearggusvuodas ja dat nai rihkku sámiid vuoigatvuoda oažžut dearvvašvuoda fáldalaga sin iežaset gillii. Vearrámuš dilis sáhttá dieđuid gávdnan leat erohussan das ahte eallá vai jápmá go. Dát dilálašvuolta lea mángii problematiserejuvvon eiseválddiid ektui, earret eará namuhuvvon SPR- cealkámuša bokte. Lávdegoddi háliida deattuhit dan hui dárbbášlaš dárbbu sihkkarastit ovttáárvosaš dieđuid ja dearvvašvuoda fáldalagaid sámi álbmogii roassodilis. Dát ferte fárrui boahtit gearggusvuoda plánaide.

Lávdegoddi doarju maiddái SPR gáibádusa ahte ferte čađahuvvot ollislaš guorahallan das makkár váikkuhusaid giddejuvvon rájit leat dagahan sámiide. Dát berre maiddái siskkildit ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš dilálašvuodaid. Makkár váikkuhusaid dagahedeje gáržžádusat riikii mátkkoštit sámi báikegottiide mat leat rájiid lahka, ja maid livččii sáhttán bargat hehttet daid stuorámuš hástalusaid? Viidáset ferte árvvoštallot movt duollodoaimmahagat iešguđetge riikkain leat vuhtiiváldán

sápmelaččaid geat ellet nu ahte šaddet rasttidit riikaráji, ja earenoamážit dalle sámi vuoddoealáhUSDolliid, nugo ovdamearkka dihte boazodoalu mii lunddolaččat šaddá rasttidit ráji iežas doaimmain. Movt dát čovdojuvvui pandemiija álggus ja dađistaga?

Maiddá sámi servodagas lea leamaš stuora ipmárdus ahte lea dárbu nanu váikkuheaddji doaimmaide ja garra nationála gáržžádusaide mátkkoštit riikii vai nagoda jávkadit Covid-19 virusa ja vai nagoda kontrollera doallat njoammumiin. Seammás lea leamaš hui stuora vuorjašupmi váikkuhusaid dáfus sidjiide geat orrot rádjervesodagain, man earret eará Sámiráđđi dovddahii cealkámušastis “Covid-19 ja sámi álbmot: Rádjebearrašiid ja servodagaid vuoigatvuođaid galgá maid árvvus atnit vel roassoáiggiin nai” ođđajagimánu 15.b. 2021¹. Báikkálaččat Deanoleagis oaiivildit báikkálaš searvvit ahte muhtun rádjeguovlluin berrešii leat earenoamáš stáhtusa ahte leat regiovdnan sisriikii mátkkoštangáržžádusaid oktavuodas, mii geahpidivččii gáržžádusaid sidjiide geat orrot ráddjejuvvon guovlluin áigodagain go lea unnán njoammun². Dán oaiivilda lávdegoddi livččii galgan váldot vuhtii, ja dás goit lea juoga oahppu stáhtaide go boahtteáiggis galget ráhkadit gearggusvuođaplánaid roasuide.

Vaikko sámi rádjehehttehuslávdegoddi árrat ráddji iežas barggu nu ahte ii konkrehtat bargga identifisereme rádjehehttehusaid mat njuolga gullet Covid-19:ii, de lávdegoddi lea fuobmán eanet rádjehehttehusaid dađistaga. Earret eará guoská dat váttisvuođaide karantena dáfus boazodoalu bearrašiidda, mas bearaš dahje oassi bearrašis orru ovttá riikkas ja boazodoallu ges lea eará riikkas³. Ii leat eahpádus ge ahte earenoamážit boazodoalu bearrašiidda geain boazodoallu lea rádjerasttideaddji, dahje bearrašiidda geat orrot eará riikkas go doppe gos boazodoallu lea, leat leamaš ollu ja molsašuddi njuolggadusat mat leat dagahan hástalusaid olles pandemiija áiggis. Leat buorit ákkat rávvvet ahte ovttaskasolbmuid vásáhusat duodaštuvvojit ja adnojit vuodđun boahtteáigásaš kriisaplánaide.

Gii sáhtta vástidit gažaldagaid sisamátkkošteami ja čádamátkkošteami hárrái? Dan lea vissásit mánggas jearran dán pandemiija dilis, ja dávdjá eai gávna vástádusa. Eiseváldiid heajos ovttasdoaimman pandemiija dilis lea dagahan váttisin gávndat dieđuid das makkár sisamátkkošteami njuolggadusat leat doaimmas daid eará riikain, ja leamašan stuorra bargu sihke gávndat ja dulkot njuolggadusaid mat čádat rivdet. Lea raporterejuvvon ahte lea heajos gulahallan báikkálaččat rastá rájaid, ja dovdo bures ahte lea gaskka oaivgávppiin máddin. Báikkálaš ovttasdoaimman ja diehtujuohkinjohtu heahpedilis berre bidjot beaiveortnegiid davvirikkaid ovttasbarggus go galgá evalueret maŋŋá pandemiija.

¹ <https://www.saamicouncil.net/news-archive/covid-19-og-det-samiske-folket>

² <https://samisiida.wordpress.com/2021/03/04/sami-siida-rs-ja-deanu-samiid-searvi-oktasas-gulaskuddancealkamus-norgga-raddehussii-27-2-2021/>

³ <https://www.nrk.no/sapmi/korona-i-sapmi-barna-til-marianne-blind-kan-ikke-treffes-pa-grunn-av-koronatiltakene-1.15340423>

5. Davviriikkalaš sámekonvenšuvdna

Gažaldagain rádjerasttideaddji sámi ovttasbarggu birra, de ii leat eahpádus ge ahte davviriikkalaš sámekonvenšuvdna proseassas lea dehálaš posišuvdna. Earenoamážit danin go dát lea Konvenšuvdnabargu mas ulbmil lea ahte sápmelaččat galget sáhttit bisuhit, doaimmahit ja ovdánahttit iežaset kultuvrra nu ahte riikarájit unnimus vejolaččat hehttejit dan.

Sámi rádjehethtehuslávdegoddi bargu ii leat moktege čadnon konvenšuvdnabargui dahje šiehtadallanprosessii mii dál lea jođus, muhto lávdegoddi lea beroštan iežaset barggu geahččat davviriikkalaš sámekonvenšuvdna ektui. Lea doaivva ahte rávvagat maid lávdegoddi ovddida, sáhttet čujuhit doaimmaide mat sáhttet mielde čuovvulanbarggus konvenšuvdna muhtun artihkkaliid dáfus, beroškeahtá das dohkkehuvvo go dat vai ii.

Davviriikkalaš sámekonvenšuvdna mas stáhtat geatnegahttojit oktasaš unnimusstandárdii sámiid vuoigatvuodaid dáfus, lea Sámedikkiin leamašan oktasaš sávaldat mángga logenáre jagi, earret eará daningo seamma prinsihpat buot riikkain sáhttet vejolaččat váikkuhit ahte mii eambo sáhttit ovttasdoaimmat oktan álbmogin rájiid badjel. 2002:s vuođđuduvvui davviriikkalaš áššedovdijoavku mii 2005:s ovdanbuvttii konvenšuvdnaevttohusa. Šiehtadallamat konvenšuvdna birra gaskal Suoma, Ruoŧa ja Norgga, mas maiddái sámedikkiit ledje mielde, dahkkojuvvojedje 2011 rájes dassáži go stáhtat vuolláičálle sohppojuvvon konvenšuvdnateavstta 13.1.2017. Sámedikkiit eai dattetge leat dohkkehan konvenšuvdna daningo muhtun mearrádusaid konvenšuvdnateavsttas ii leat vejolaš dohkkehit álbmotrievttálaččat. SPR-stivra lea 2018 geassemánus sádden reivve⁴ ovddasvástideaddji departemeanttaide gos sii bivdet njeallje divvuma dahkat konvenšuvdnateavsttas.

Go dát raporta geigejuvvo, de ii leat bohtán čielggadeapmi konvenšuvdnii stáhtaid bealis. Muhto sámi rádjehethtehuslávdegoddái lea liikká ávkálaš oaidnit konvenšuvdna, daningo dat čujuha ollu dehálaš prinsihpaide maid mii sávvat ja doaivut stáhtain lea beroštupmi bidjat vuođđun, beroškeahtá das leago dat dohkkehuvvon.

---

⁴ <https://www.sametinget.se/125288>

Lea earenoamážit art. 10. ja 26. riikkarájiid badjel ovttasbarggu birra mat njuolga leat relevánttat lávdegotti raportii. Art. 10 nanne ee. ahte stáhtat galget láchčit dili sámi ovttasbargui riikkarájiid badjel, ja bargat jávkadit daid hehttehusat mat gullet stáhtaboargárvuhtii dahje orrunbáikái. Namuhuvvo kultuvra, giella, servodateallin, ealáhusdoaimma, oahpahas, dearvvašvuohta- ja fuolahusbálvalusat ja sosiálabálvalusat. Art. 26 váldá ovdan man dehálaš ovttasbargu lea giellanorpmaid ja terminologijja, oahpahusa ja oahppoávdnasiid, kulturárbbi ja árbevirolaš máhtu ja mediasisdoalu dáfus.

Relevánta artihkkalat Davviriikkalaš sámekonvenšuvnnas

Stáhtaid šihthtojuvvon konvenšuvdnateavsttas 13.1.2017, maid Sámedikki eai leat vel dohkkehan 2021 ođđajagimánus.

Art. 10 Ovttasbargu riikkarájiid badjel

Stáhtat galget láchčit dili ovttasbargui gaskal sámiid riikkarájiid badjel ja bargat jávkadeame daid hehttehusaid mat gullet stáhtaboargárvuhtii dahje orrunbáikái, dahje mat muđui leat dan geažil go sápmelaččat lea okta álbmot ja sii orrot iešgudet ge riikkain.

Stáhtat galget láchčit dili nu ahte sámit besset bisuhit, doaimmahit ja ovddidit kultuvrraset, gielaset ja servodateallima riikkarájiid badjel. Dáidda ulbmiliidda galget stáhtat earenoamážit láchčit dili nu ahte sámit sáhttet bargat ealáhusdoaimma badjel dáid rájiid ja ovddidit sin vejolašvuođaid oážžut oahpahusa, dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusaid ja sosiálabálvalusaid ovta dain eará riikkain go orrunriikkas go dat orru leame eambo heivvolaš.

Art. 26 Ovttasbargu riikkarájiid badjel

Stáhtat galget ovddidit ovttasbarggu riikkarájiid badjel sámi gielladikšuma dáfus ja earenoamážit giellanorpmaid ja terminologijja mearrideame dáfus.

Stáhtat galget ovddidit ovttasbarggu riikkarájiid badjel gažaldagain mat gusket sáme giela ja sáme gillii oahpahussii ja oahpaheapmái ja sámiid historjái, kultuvrii ja gillii. Viidáset galget stáhtat ovddidit ovttasbarggu riikkarájiid badjel gažaldagain mat gusket sáme giela ja sámiid historjái, kultuvra ja giela oahpahusávdnasiidda.

Stáhtat galget ovddidit ovttasbarggu riikkarájiid badjel gažaldagain sámi kulturárbbi ja sámi *árbevirolaš máhtu duodašteami, suddjema ja geavaheami birra.*

Stáhtat galget, nu guhkás go lea vejolaš, vuhtiiváldit mediaid sorjjasmeahtunvuođa, movttiidahttit riikkarájiid badjel ovttasbargui gaskal mediaid mat fáallet sáme giela mediasisdoalu.

- Eará relevánta artihkkalat:

Soahpamuša ollislašvuohta guoskkaha dieđusge sámiid vuoigatvuođaid ja stáhtaid geatnegasvuođaid mánge relevánta fáttaid siskobealde. Ovdamearkka dihte ovdasátneteavsttas, ulbmilparagráfas (art.1), oktasaš organisašuvnnain (art. 16), vuoigatvuohta gillii ja kultuvrii (art. 20), sáme giela geavaheapmi (art. 21), *oahpahas (art. 23)*, boazodoallu (art. 36) ja duodji (art. 38).

Ollu dain obbalaš mearrádusaid sámi vuoigatvuođaid birra, nugo ovdamearkka dihte go guoská kultuvrii, duodjái ja sáme giela geavaheapmái - leat relevánttat daningo dat nannejit vuoigatvuođaid mat buoremusat áimmahuššojuvvojit dakko bokte go gávdnojit unnimus lági rádjehethtehusat. Konvenšuvnna ulbmilartihkal doarju dán, dat nanne ahte sámit fertejit beassat bisuhit, doaimmahit ja ovddidit kultuvrraset, iežaset gielaid ja servodateallima nu ahte riikkarájit dagahit unnimus lági hehttehusaid.

Sámi rádjehhttehuslávdegoddi oaivvilda ahte konvenšuvnna mearrádušat riikkarájiid badjel ovttasbarggu birra leat dehálaš vuolggasadjin jávkadit rádjehhttehusaid, ja sávvá ahte rávvagat mat biddjojit ovdan sáhttet veaháš veahkin barggus čuovvulit daid guoskevaš artihkkaliid. Muhto lávdegoddi oaivvilda dieđusge ahte rávvagat liikká fertejit čuovvuluvot - maiddáí hypotehtalaš dilis gos Sápmi ain ferte joatkit dohkkehuvvon konvenšuvnna haga. Rájehis Sámi prinsihpat bohtet liikká eallit viidáset.

6: Resurssat rádjejávkadeamis

Davvi-kalohtta Rádjebálvalus⁵ bargá jávkadit rádjehhttehusaid, ja sin ulbmil lea láchčit dili rádjerasttideaddji doaimmaide ja eanet mobilitehtii Suoma, Ruotta ja Norgga riikkarájiid rastá. Sis lea hui dehálaš ráđdeaddifunkšuvdna sihke ovttaskasolbmuid, fitnodagaide, organisašuvnnaide ja eiseválddiide. Sidjiide geat vásihit rádjehhttehusaid, de lea Davvikalohtta Rádjebálvalus dakkár kontuvra mainna lea ávki váldit oktavuoda. Sis leat guokte kontuvrra, okta Ivgus ja nubbi Háhpáránndis - Durdnosis.

Rádjehehttehusráđđi⁶ lea stáhta oktasaš ráđđi mii bargá identifisereme ja jávkadeame rádjehhttehusaid, ja lea organiserejuvvon Davviriikkalaš ministtarráđi vuollái. Juohke miellahttoriika, ja Fearasullot, Ruonáeanan ja Álánda vállje nationála miellahtuid ráđđái. Ráđđi bargá njuolga departemeantaid, eiseválddiid ja hálldahusaid ektui ja lea danin hui guovddáš aktevra čoavdit ja jávkadit rádjehhttehusaid maid birra dihtet. Rádjehehttehusráđđi hálldaša Rádjehehttehusdiehtobása, gos sáhtá oheat oahpes rádjehhttehusaid mat leat davviriikkaid gaskkas.

Rádjahehttehusdiehtobása⁷ / Rajaestetietokanta lea Davviriikkalaš ministtarráđi diehtobása masa dovddus rádjahehttehusat leat čohkkejuvvon. Dalán go rádjahehttehusaid lea čálihan diehtibásii, álgá Rádjahehttehusráđđi daiguin bargat ja ášši ovdáneapmi čállojuvvo datvuđđui. Jus galgá oažžut čálihit diehtobásii, de galgá leat deaivilis čuolmačilgen. Sámi parlamentáralaš ráđđi sáhtá ovttasráđii Rádjahehttehusráđiin ja Nordkalottens Grensetjeneste organisašuvnnain ásahit gulahallandilálašvuoda Rádjahehttehusdiehtobása čálijuvvon sámi rádjahehttehusaid čuovvoleamis.

Raporta “Suoma ja Norgga gaskasaš rádjaguovloovttasbargu ja dan eastagat”⁸ man Ruhtaministeriija Suomas almmuhii jagis 2020. Čielggadanfidnu mihttomearrin lei čielggadit sosiála- ja dearvvašvuodabálvalusaid, gádjundoaimma ja oahpahušdoaimma virgeoapmahaččaid ovttasbarggu sihke dáid doaimbasurggiide guoskevaš bálvalusaid oažžuma ja anolašvuoda sihke bargofámu ja ealáhusdoaimma doaimmaneavttuid Suoma ja Norgga rádjaguovllus. Dát raporta leamašan lávdegoddi bargui buorre vuodđun, ja raporttas leat buori ja deaivilit čilgejuvvon hehttehusat

⁵ <https://grensetjeneste.no/>

⁶ <https://www.norden.org/no/information/om-nordisk-ministerrads-grensehinderarbeid>

⁷ <https://www.norden.org/no/grensehindringsdatabasen>

⁸ <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162155>

maid stáhtaborgárat Suomas vásihit norgga bealde barggu, oaju ja dearvvašvuoda ektui. Lea muđui veara mearkkašit ahte rapporttas boahta ovdan ahte riikkat gaskaneaset leat ásahan erenomáš buori vuogádaga gádjondoaimmas – nu ahte gávdnojit buori ovdamearkkat maid čuovvolit.

7: Identifiserejuvvon rádjehehttehusat

7.1 Lád. deponeren duoji ovddas go sisafievrreda Norgii

Rádjehehttehusa govvideapmi

Márkan dujiid (sámi duodji) ja eará gálvvuid vuovdimii lea dehálaš oassi sámiid kultuvrralaš siskkáldasstruktuvrras, ja lea dehálaš sámi kultuvrii ja ealáhusdoibmii. Ollu dakkár márkanat gávdnojit norgga bealde Sámis, leat doalut dakkárat go festiválat dahje duodjemárkanat. Márkanvuovdit eará riikkain fertejit rádjesisafievrredeamis máksit lassiarvodivada (láb.) duolodárkkisteamis buot gálvvuid ovddas maid sii váldet mielde Norgii, ja de sáhttet oheat ruovttoluotta máksot divada gálvvuid ovddas maid eai vuovdde go ollejit ruoktot fas. Dát gohčoduvvo lád.deponeremin.

Gávdno byrokráhtalaš muvra mii dahká ahte ovttaskasolbmot fertejit deavdit skoviid sihke gálvvuid olggosfievrredeamis ja sisafievrredeamis goappaš guvlui, muhto váldováttisvuolta lea ahte deponerema čovdosat leat beare heittogat. Márkanvuovdi šaddá máksit ruđaid dullui sisafievrredeamis, muhto váldá hui guhkes áiggi oažžut ruovttoluotta máksojuvvot deponerejuvvon lád. Dát dagaha ahte duojárat ožžot váttisvuodaidda máksinnávccain, ja ollugiidda lea dát nu stuora hehttehus ahte sii eai vuolgge márkaniidda norgga bealde. Sámi festiválat ja márkanat vásihit ahte lea váttis rekrutteret eatnatvuoda vuvdiid, man geažil sámi kultuvra ja servodat vuoittáhallá.

Láगत ja njuolggadusat

- Norgga Lassiarvodivatlahka § 10-7 vuosttaš lađas, bustávva b. mudde dán. <https://lovdata.no/lov/2009-06-19-58/§10-7>
- Ovddasvástideaddji eiseváldi lea Vearroetáhtta.

Vejolaš čovdosat

Daningo rádjehehttehus lea norgga váttisvuolta, de dat ferte čovdot Norggas. Sáhtta jurddašit rievdadusa lassiarvodivatlagas mii addá márkánvuvdiide lobi iežaset registreret gálvvuid dullemii, dahje registreret daid sisafievrredeamis ja dasto máksit dušše lád. gálvvuid ovddas maid ii olggosfievrreret. Eará čoavddus sáhtta leat gávdnat eará geavada máksit sisafievrreduvvon lassiarvodivada nu ahte lea álkibut máksit ruovttoluotta, ovdamearkka dihte gávdnat čovdosa gaskaboddosaš depositumma reservašuvdnii kredihhtakoarttas.

Ráva

Sámediggi norgga bealde rávve váldit rádjehehttehusa dáfus váldit oktavuoda Vearroetáhtain ja Politihkalaš dásis Ruhtadandepartemeanttain. Dát lea rádjehehttehus masa berre leat álki gávdnat čovdosa, muhto sihke váttisvuolta ja čoavddus ferte gulahallot čielgasit vai oažžu eiseválddiin ipmárdusa ja rievdadandáhtu dasa.

7.2 Rádjebargit fertejit máksit vearu guovtti riikii

Rádjehehttehusa govvideapmi

Davviriikkalaš rádjebargišiehtadus ráhkada hástalusaid Sápmai duppall byrokratiijain sidjiide geat orrot ovttá riikka rádjesuohkanis ja barget nuppi riikka rádjesuohkanis. Son gii orru Gáregasnjárggas ja bargá Kárášjogas, mearkkaša dat ahte dát olmmoš šaddá máksit álbmotoadjodivada Norggas ja ieš ferte fuolahit máksime ovdavearu Supmii. Dát olmmoš šaddá ovdamearkka dihte addit vearrodiedáhusa guovtti riikii ja sus fertejit guokte vearrokoartta.

Dát ortnet gávdno vai sihkkarastá ahte suohkanat rádjeguvlluin mat addet bargofámu, galget oažžut vearrodietnasiid vaikko ollu ássit barget eará riikkas. Dát lea vealaheapmi daningo dat lea earálágan go movt dat doaibmá buohkaid earáide geat barget eará riikkas Eurohpás. Eurohpálaš váldonjuolggadus lea nu ahte bargit mákset vearu bargoriikii, ja besset eret duppall byrokratiijas. Sutnje gii orru Gáregasnjárggas ja ovdamearkka dihte bargá Álttás, de njuolggadusaid mielde son ii leat rádjebargi ja danin máksá dušše vearu Norgii. Dát olmmoš maid oažžu Finnmárkku - gessosa mii addá vearrogeahpádusa sidjiide geat orrot ja barget Finnmárkku fylkkas. Dan eai oažžu sii geat barget rádjesuohkanis, geat dasto vásihit vealaheami orrunbáikki vuodul.

Rádjebargiortnet lea boarásnuvvan ja dagaha ollu liigebarggu bargiide ja bargoaddiide. Rádjehehttehusráđdi dovda dán hehttehusa bures, og Davvikalohta rádjebálvalus lea bargan olu dáinna fáttáin. Sii čujuhit dasa ahte gávdnojit geahččaluvvon čovdosat. Dánmárkkus ja Ruotas lea ovdamearkka dihte šiehtadus rádjesuohkaniidda Malmö ja København gávpogiidda gos leat ollugat geat barget eará riikkas, ja doppe juogaduvvo vearru mañnegihtii suohkaniid gaskkas. Dát lea čoavddus mii dahká dili mihá álkibun sihke bargiide ja bargoaddiide. Sullasaš čovdosiid sáhtta ásahtit sámi guovlluin šiehtadusaiguin gaskkal davviriikkaid.

Láгат ja njuolggadusat

Rádjebargimearráduosat leat muddejuvvon davviriikkalaš vearrošiehtadusas⁹, ja juridihkalaš ovddasvástáduosat gullá dan golmma riikka ruhtadanministariidda.

9

https://www.regjeringen.no/contentassets/24bd8e3ac9b44651804beca5dcdbd4472/den_nordiske_skatteavtalen_innarbeidet_versjon.pdf

Vejolaš čovdosat

Rádjebargiortnet lea sátnáduvvon bilaterála spiehkastannjuolggadussan gaskal ovtta ja ovtta riikka (lasáhus VI davviriikkalaš vearrošiehtadusa beavdegirjjis), nu ahte sáhttet gávdnot bilaterála čovdosat. Dat mearkkaša ahte Norga ja Suopma sáhttet soabadit Ruhtadanministtardásis ásahit ortnega gaskal riikkaid ja suohkaniid mii sihkkarastá ahte vearru juhkkovuvvo mañnegihtii.

Ráva

SPR mearrida cealkámuša mas bivdojuvvo ahte eurohpálaš váldonjuolggadus máksit vearru bargoriikki galgá gustot nai sámi guovlluin, ja ahte ásahuvvo čoavddus mañnegihtii juogadit vearru. Sámediggi ovttastahtta barggu gullelaš ruhtadandepartemeanttaid guvlui, áinnas ovttasráđiid Rádjahehttehusráđiin.

7.3 Sámi studeanttat vásihit sii eai oaččo stipeandaid go eará riikkas váldet oahpu

Rádjehehttehusa govvideapmi

Gávdno oahppodoarjja buot golmma riikkas mii gullá nai sámi giella- ja sullasaš oahpuide, Norggas Loatnakássa bokte, Suomas Kela bokte ja Ruotas CSN bokte. Oahppodoarjja addo maiddái oahpuide “olgoriikkas”, muhto sáhttet čuožžilit hástalusat jus lea sáhka oahpuin muhtun dain eará riikkain mat eai leat ollesáiggeoahput.

Smávva sámi gielat leat rašit, ja muhtumiin dain leat liigehástalusat čadnon dasa go dat leat rádjerasttideaddjit ja gávdnojit dušše smávva giellabirrasat iešguđet riikkain. Lullisámegiella lea ovdamearkan smávva ja rašes gillii, ja dan giellabirrasat gávdnojit norgga ja ruota bealde. Jus háliida lohkat lullisámegiella, de otná dilis dađibahábut ii sáhte álgit ollesáiggeohppui i Norggas iige Ruotas. Vurrolagaid dollojuvvojit muhtomin oasseáiggeoahput, ovdamearkka dihte 50 % progreshuvnnain. Muhto norgga stáhtaboargárii ii leat omd. vejolaš oahpu doarjaga loatnakássas 50 % oahpu váldit Ubmi universitehtas, daningo ferte leat ollesáiggestudeanta. Seamma njuolggadusat gustojit Kela doarjagii Suomas. Ruotas sáhtta oazžut doarjaga oasseáiggeoahpuide EO:s ja EEO:s gitta 50 % oahppolehtui.

Lea áibbas dehálaš sámegielaid ceavzimii ahte lea vejolaš sámegiel ja sámegillii oahpu váldit doppe gos gávdno fáladat. Danin lea spiehkastanortnegiid váili oahppodoarjagiidda sámi oahpuide čielga hehttehusan sámegielaid vára váldimii.

Suomas gávdno maiddái stipeandaortnet ollesolbmuide geat oahpu váldet, mainna oazžu 70 % doarjaga dábálaš bálkkás. Muhto ii kvalifiserejuvvo oazžut dán doarjaga jus oahpu váldit olggobealde Suoma, ja sámít vealahuvvojit geavahit dán fáladaga sámi oahpuide Sámi allaskuvllas, mii livččii lunddolaš ollugiidda dahkat.

Láгат ja njuolggadusat

Oahppodoarjja muddejuvvo lágaid ja lálhkaásahusaid bokte buot riikkain, ja máhtto- ja oahpahusdepartemeanttat juohke riikkas leat ovddasvástideaddjit.

Vejolaš čovdosat

Juohke riika sáhtta ásahtit spiehkastannjuolggadusaid sámeielat oahpuid oahppodoarjagii nu ahte sáhtta oazžut doarjaga oasseáiggeoahpuide maid dai eará riikkain. Suopma sáhtta maid dai ásahtit spiehkastannjuolggadusaid mat sihkkarastet ahte ollesolbmot geat váldet oahpu ja geat ávkkástallet dán stipeandaortnega sáhttet lohkat sámeielat oahpuid dai eará riikkain.

Ráva

SPR searvá cealkámuša addit gullelaš ovddasvástideaddji departemeanttaide ja ministariidda dan golmma riikkas mas sii bivdet dán gažaldaga váldit bajás ja ferte bargojuvvot dasa gávdnat čovdosa. Sámedikkit čuovvulit ášši viidáset politihkalaččat iežaset riikkas. Dasa lassin Sámi parlamentáralaš ráđđi álggaha barggu geahččalit lasihit dihtomielalašvuoda sámi diliin oahppodoarjaga ovddasvástideaddji eiseváldi, NAV, Kela, og CSN.

7.4 Sámi terapevtat eai sáhte rasttildit riikarájiid

Rádjehehttehusa govvideapmi

Ii leat makkárge eahpádus dasa ahte lea stuora dárbu dasa ahte sámi pasieanttat fertejit oazžut fáldalaga psyhkalaš dearvvašvuodasuodjalus iežaset gillii, ja terapevttaiguin geain lea ipmárdus kultuvrii ja dan servodahkii gosa sii gullet. Váttisvuolta lea ahte váilot sihke terapevtat ja ásahtus mat fáldet dakkár dikšunfáldalagaid. Norgga bealde gávdno SÁNAG (Sámi nátionála gelbbolašvuodabálvalus - psyhkalaš dearvvašvuodasuodjalus ja gárrenvuolta) mii fáldá mánáide, nuoraide ja ollesolbmuid čielggadeami ja divššu psyhkalaš dearvvašvuoda- ja gárrenmirkosuodjalus, ja bargá nátionálalaččat Norggas dainna mihtuin ahte galgá fáldat seammaárvosaš fáldalaga sámi álbmogii.

SÁNAG:is lea áigumuš addit fáldalaga maid dai sámi álbmogii olggobealde Norgga, ja váldá maid dai vuostá čujuhemiid ruota ja suoma bealde. Váttisvuolta lea ahte pasieanttat fertejit boahit norgga beallái oazžut divššu, go norgga dearvvašvuodabargiin ii leat lohpi rasttildit ráji ja doaimmahit divššu Ruotas ja Suomas. Davvi dearvvašvuolta RDD lea norgga bealde ovddasvástideaddji doaimba, ja sii leat addán iežaset doarjaga SÁNAGii vai dat sáhttet addit fáldalaga nai sápmelaččaide Norgga olggobealde. Muhto fáldat bisána rájis, ja SÁNAG ii sáhte mátkkoštit Ruttii dahje Supmii. Dat mearkkaša ahte ruota ja suoma bealde sápmelaččat fertejit mátkkoštit Karášjohkii vai ožžot sámeielat fáldalaga, mii sáhtta mielddisbuktit hui guhkes ja lossa mátkki. Dat lea erenoamáš hástaleaddji fáhkkatlaš dilálašvuodain. Gávdno áigumuš čovdit dan regionála dásis, ja ášši lea biddjon ovdan ja ruohtastuhtton Northern Health Across borders ovttasbargoforumii. Váttisvuolta gávdno iešgudet riikkaid lálhkaortnegiin ja gažaldagas mii gullá dearvvašvuodabargiid autorisašuvdnii, mii dagaha ahte ii leat vejolaš odne dan čadahit regionálalaččat.

Láгат ja njuolggadusat

- Norggas lea dearvvašvuodadoaimmaláhka ja pasieanttavuoigatvuodalahka mat regulerejit daid ja Dearvvašvuodadirektoráhtta lea ovddasvástideaddji eiseváldi.
- Davvi Dearvvašvuoda RDD:s lea ovddasvástádus Finnmárku buohcevissui man vuolde SÁNAG maid lea. Dearvvašvuoda ja fuolahusdepartemeanta (DFD) lea politihkalaš ovddasvástideaddji departemeantta.

Vejolaš čovdosat

Regionálalaččat lea áigumuš čoavdit dan, muhto norgga dearvvašvuodabargit eai oaččo autorisašuvnna otná lánkaortnega mielde. Dan dihte ferte gávdnot čoavddus riikkaid gaskkas nationála dásis, ja dat ferte dahkkot alla dásis. Okta ákkastallan vai dan sáhtá oažžut rievdaduvvot, lea ahte dat ii oro leamen mihkkege gažaldat ruhtadeami birra.

Ráva

SPR searvá cealkámuša addit gullelaš ovddasvástideaddji departemeanttaide ja ministariidda dan golmma riikkas mas bivdet dán gažaldaga váldit bajás ja ferte bargojuvvot dasa gávdnat čovdosa. Sámedikkít čuovvulit ášši viidáset politihkalaččat iežaset riikkas.

7.5 Geo-gidden sámi sisdoalus

Rádjehehttehusa govvideapmi

Sámegiela leat smávvat ja dain leat unnán giellageavaheaddjit. Dat dahká ahte buvttaduvvo oalle unnán digitála sisdoallu sámegillii nugo TV-ráiddut, filmmat, jietnagirjjit ja sullasaččat. De lea earenoamáš dehálaš ahte lea álki gávdnat sámegiela sisdoallu mii juo gávdno, vai sápmelaččain lea olámuttos guoimmuheapmi iežaset gielaide. Dát lea erenoamáš dehálaš mánáid ja nuoraid giellaovdáneapmái, geain lea dárbu gullat giela ja oažžut gielalaš ovdagovaid hearkkes áiggis.

Dađibahábut eai leat buot sámi buvttadeamit olámuttos buohkaide. Nu gohčoduvvon geo-gidden lea hástalus, mii mielddisbuktá ahte son gii bidjá ovdamearkka dihte filmma dahje TV- ráiddu nehtti, bidjá ráddjema dasa gosa sisdoalu sáhtá rávdnet. Dábálaččat gusto gidden eará riikkaid geavaheddjiide.

Eanas sámi TV-sisdoallu buvttadit riikkaáibmomediat NRK, SVT ja YLE main guđesge lea servodatbargu sámi servodagas, ja main lea vissis ovttasbargu sámi sisdoalu dáfus. Riikkaáibmomediat leat šaddan oalle buorit váldit eret geo-giddemiid iežaset buvttaduvvon sámi sisdoaluin, ja dat lea buorre ja dainna berrejit joatkit. Buvttadeamit mat dattege leat geo- giddejuvvon, leat dat maid olgguldas buvttadanfitnodagat leat buvttadan.

Ovdamearkkat NRK geo-giddemiin leat dat guokte lullisámi TV-ráiddu Laara & Leisa og Sööfe, maid TMM Produksjon AS lea buvttadan NRK:ii maid norgga bealde

Sámediggi lea dorjon. Lea váttisvuohta ahte guokte stuora ja buori buvttadeami lullisámegillii, gos leat hui unnán giellageavaheaddjit ja vel unnit olámuttos ráiddut ja filmmat, eai leat olámuttos lullisámi mánáide ruoŧa ráji bealde.

Láगत ja njuolggadusat

- EO mearrádus geo-giddema ja vealaheami vuostá siskkáldas márkaniš addá gildosa ii vuoduštuvvon giddemiidda¹⁰.
- Iešgudetge lágan vuoigatvuođat sáhttet dagahit ahte ráiddut sáhttet geo-giddejuvvot, ovdamearkka dihte musihkka vuoigatvuođat.
- Eavttut doarjagiidda maid Sámedikkít juolludit muddejuvvojit njuolggadusaid bokte maid Sámedikkít sáhttet dohkkehit dahje maidda sáhttet váikkuhit.

Vejolaš čovdosat

Váttis vuoigatvuođagovaid sámi digitála buvttademiin sáhtta hehttet jus oasti dahje doarjjaaddi bidjá juo čielga láidestemiid diŋgonáigodagas ja vejolaš doarjaga juolludeamis. Sámedikkít sáhttet čállit dan iežaset njuolggadusaide ahte buot buvttadeamit mat ožžot doarjaga Sámedikkis fertejit buvttaduvvot nu ahte leat olámuttos geo- giddemiid haga, ja áibmomediat berrejit geahččat vejolašvuođa bidjat gáibádusaid go diŋgojit ja ostet.

Ráva

Rávvejuvvo Sámedikkiide guorahallat iežaset doarjjanjuolggadusaid ja fuolahit ahte digitála buvttadeamit mat ožžot doarjaga galget leat olámuttos geo - giddemiid haga. SPR rávve gulahallagoahtit SVT:in, YLE:in ja NRK:in hupmat vejolašvuođaid ja hástalusaid birra mat gullet olámuttos dahkat buot sámi buvttaduvvon ávdnasiid buot sámiide.

7.6 Uhccán njuovžil dálkkodan njuolggadusat Boazobeatnagii boazodoalus

Rádjehehttehusa govvideapmi

Boazodollui lea boazobeana erenoamaš dehálaš bargoneavvu ja dan haga ii báljo birge. Rájárástildeaddji boazodollui lea hastalussan ahte njuolggadusat beatnaga dálkkodit ja sisafievrridit leat uhccán njuovžilát.

Buot beatnagiid maid áiggot importeret Ruoŧas Norgii dahje juo Supmii galgá ruoŧa šibitdoavttir mas lea autorisašuvdna *Echinococcus multilocularis* (“revens dvergbelndelrom”) dikšon gaskal 24 ja 120 diimmu ovdal nuppi riikii vuolgá, ja galgá

---

¹⁰ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018R0302>

duodaštuvvot biebmoealli passain. Molsaeaktun sáhtta beana čáđahit dálkkodeami juohke 28.beaivve. Beataga fievrredit rastá rájá galgá beanaeaiggát dahkat.

Boazodoallu lea dakkár ealáhus man lea váttis plánen guhkit áigái. Boazodoalliide geain lea doallu guovttebeale rájá, gártá dát viehka gáibideaddji ahte ollašuttit dálkkodeamiáigemeari – beroškeahhtá dal goappá dálkkodeami dal geavaha.

Dát guoská dasa ahte ii sáhte bidjat áigemeari goas áigu mátkkoštit nuppi beallái rájá ja fas ruovttoluotta, ja moanat guovlluin Sámis lea guhkki lágamus šibitdoaktára lusa. Jus dus ovdamearkka dihte lea bása Gáresávvonis, de lea dus lagabui 180 kilomehter vuodjit šibitdoaktára lusa mii lea Gironis. Dát mearkkaša 4 diimmu vuodjin oktiibuot.

Boazodoallii bargobeavvit čuvvot luonddu ja bohcco ritma. Dat lea čielggas ahte ii sáhte plánet dákkár mátkki gáržžes áigerámmaid siste. Dát lea dan mađe duodalaš rádjahethtehus daidda geaidda dát čuohtá, ahte eiseválddit fertejit dása gávndat čovdosa mii dágaha álkibut čáđahit dárbbášlaš dálkkodeami beatnagii.

Lágat ja njuolggadusat

- Det er europaparlaments- og rådsforordning (EU) nr. 576/2013 med hensyn til forebyggende helsetiltak for å bekjempe infeksjon med *Echinococcus multilocularis* hos hunder, og delegert kommisjonsforordning (EU) 2018/772, som gir reguleringer som skal beskytte landene uten spredning av parasitten i EU og EØS, herunder Finland og Norge.
- Ruotas regulere láchka (2009:302) om *verskamhet inom djurens hälso- och sjukvård* hvem som har adgang til å behandle og medisinere dyr.
- Hálddašaneiseváldi lea Ruokavirasto Suomas, Mattilsynet Norggas ja Jordbruksverket Ruotas.

Vejolaš čovdosat

Vejolaš čovddus dása lea ahte dahkko ortnet boazobeatnat hárrái, nu ahte boazodoalli beassá ieš dálkkodit iežas beatnaga. Dát rievdadus dieđusge ferte dahkkot dan bokte ahte rivdada láchkamearrádusa EU-dásis.

Nubbi čovddus sáhtta dat, ahte ruota láchkaortnegis ráhkadit njuolggadusa mas addet vejolašvuoda čearuide sáddet ovddasteaddjiid kurssii vai ožžot autorisašuvnna dálkkodit beatnagii rivttes áigái ovdal rastildit riikarájaid. Ii leat čielggas gal ahte dat dohkkehuvvo EU-láchkaordnegiid ektui, muhto lea veara iskkat dat vejolašvuoda.

Ráva

Sámi parlamentáralaš ráđđi ja sámedikkit čuovvolit dán ášši departtemeanttai ja áššáigullelaš halddašaneiseváldii ektui, ja man ulbmil lea gávndat čovdosa rádjaguovllu boazodollui vai geahpeda boazobeatnaga dálkkodeami go galgá fievrredit dan gaskal Ruota ja Suoma dahje Norgga.

7.7 Boraspirehálddašeapmi ja -buhtadeapmi ii leat vuodđuduvvon dan áddejupmái ahte lea oktasaš boaspirenállit

Rádjehehttehusa govvideapmi

Boraspiret eai dovdda riikarájái, muhto lánkaortnegiin eai meannuduvvo boraspirenállit rádjaguovlluin oktasaš nállin, baicce iešgudet ge nálli juohke riikas. Go hálddahus ii váldde vuhtii dan ahte boraspiret rasttildit riikaid rájái, sihke áimmus ja eatnan alde, de ii leat das doarvái máhttu go galgá mearridit ollislaš boraspire hivvodaga.

Sámi guohtonealliealáhussii, sihke eanadoalus ja boazodoalus, šaddá dát váttisvuhtan. “Norgalaš” goaskin girddašallá ja ii beroš riikarájái, ja boraspiret ruohtadit ja eai ge dovdda riikarájái. Dát dagaha ahte šaddet badjelmeare boraspiret rádjaguovlluin.

Rádjaguovlluid boazodollui šaddá váttisvuhtan dat ahte ii leat oktasaš nálli bidjon vuodđun boraspire halddašeamis. Boraspirebuhtadeami vuogádagat leat iešgudegelágan daid iešguhtet ge riikkain. Ruota bealde¹¹ meroštallojuvvo boraspirebuhtadus juohke čerrui dan vuodul man olu boraspiret leat čearus, inverterenvugiin (lohkan) ja ii baicce dan duohta vahága vuodul. Norgga bealde¹² ja suoma bealde¹³ meroštallojuvvo boraspirebuhtadus duodaštusa bokte ja lohkama bokte.

Das go ii leat oktasaš nálli, de šaddá boadus dat ahte “norgalaš” boraspiret eai rehkenasttojuvvo buhtadusvuodđun ruota bealde čearuide. Boazodoallit norgga bealde sáhttet fas vásihit ahte sin sisaraporteren boraspiremassimii eai váldde duohtan dan sivas go nálli norgga bealde ii váldde vuhtii “ruottilaš” boraspiriid.

Láгат ja njuolggadusat

- Boraspirehálddahusa dahket Naturvårdsverket Ruotas, Miljødirektoratet Norggas ja Suomen Riistakeskus/Finlands Viltcentral Suomas
- Rutii ja Supmii leat gullevačča EU nálle- ja habitahtadirektiiva

Vejolaš čovdosat

Sámi parlamentáralaš ráđis lea iežas boraspirelávdegoddi geat barget dáid gažaldagaguin, ja sin bargu galgá deattuhuvvot go galgá čovdosiid gávdnat dán ráđjahehttehusii. Sámi ráđjahehttehuslávdegoddi lea gulahallan boraspirelávdegoddiin, ja čujuha sin bargui.

¹¹ <https://www.sametinget.se/rovdjur>

¹² <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2001-05-04-468>

¹³ <http://www.suurpedot.fi/sv/de-stora-rovdjuren-och-vi/skador/skada-pa-ren.html>

Ráva

Ávžžuhat Sámi parlamentáralaš ráđđi ovttasráđiin boraspirelávdegoddiin geahččalit gávdnat čovdosa dan hástalussii, das ahte leat iešguđetlágan buhtadanvuogádagat ja nállit mat geavahuvvojit halddašeamis.

7.8 Váttisvuodát oažžut láchkii nannejuvvot doavtterveahki bargoriikkas

Rádjehehttehusa govvideapmi

Oadjoortnegat vásihuvvojit váttisin sihke ipmirdit ja go guoská gávdnat dieđuid dan birra maid galgá bargat, erenoamážit rádjeássiide geat orrot ovttas riikkas ja barget eará riikkas. Leat ovdamearkka dihte oallugat geat orrot Suomas muhto barget Norggas. Sii mákset, nugo buot eará Norgga bargit vissis proseantaoasi iežaset bálkkas álbmotoadjodivadii (8,2 % 2021:s) mii dahká ahte de šaddet oassin Norgga Álbmotoajus.

Buohkat geat barget Norggas šaddet geatnegas miellahtut álbmotoajus, ja ožžot dainna vuoigatvuoda oažžut gokčojuvvot medisiinnalaš olggosgoluid Norggas, sii háhket rievtti ealáhatruđaide, buohcanruhtii, odjui ja buot eará vuoigatvuodaide mat leat álbmotoadjolága mielde. Váttisvuohta lea ahte sidjiide geat orrot eará riikkas lea dat álkit lohkat dan go dahkat dan.

Rádjehehttehuslávdegoddi lea ožžon mánnga čilgehusa olbmuin geat leat vásihan hástalusaid mat leat čadnon dáid vuoigatvuodaid sajusteapmái. Čadnon ovdamearkka dihte dasa ahte sis leat vuoigatvuodát doavtterbálvalusaide, muhto ii fástadoaktárii. Dat buktá hástalusaid go háliida doavtterdiimmu ja go manná smávit báikkiin váktadoaktára lusa, ovdamearkka dihte go vuogádagat sáhttet gáibidit norgga telefodnanummariid dahje persovdnanummariid. Dat fas sáhtta dagahit hástalusaid buohccindieđihemiid ja oadjoaddosiid dáfus.

Láгат ja njuolggadusat

- Fástadoavtterortnega pasieantta - ja geavahanvuoigatvuodaid láchkaásahus¹⁴ mudde geain lea vuoigatvuohta fástadoaktárii Norggas. Álbmotoadjoláhka¹⁵ mudde makkár addosiidda Álbmotoaju miellahtuin lea vuoigatvuohta.
- Oadjoaddosiid hálldašit NAV Norggas, Kela Suomas ja Försäkringskassan Ruotas.

Vejolaš čovdosat

Berre leat vejolaš gávdnat čovdosiid mat álkidit oažžut doavtterveahki masa lea vuoigatvuohta bargobáikkis, ja ahte oažžu čuovvuleami dasa movt oažžut lágas mearriduvvon oadjoaddosiid maidda lea vuoigatvuohta láchkaortnega mielde.

¹⁴ <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2012-08-29-843>

¹⁵ <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1997-02-28-19>

Ráva

Rávvejuvvo sámedikkiide oažžut gulahallama NAV:in, Kelain ja Försäkringskassaniin man ulbmil lea gávdnat čovdosiid mat álkidahttet dábuheami medisiinnalaš veahkkái ja lágas mearriduvvon oadjoaddosiidda sámi rádjeguovlluin.

7.9 Váilevaš dieđut eará riikkaid lágaid ja njuolggadusaid birra

Rádjehehttehusa govvideapmi

Olbmuide Sámis geat ássat eará riikkas go das gos sii leat riegádan ja bajás šaddan, sáhtá leat váttis fidnet buot dárbbalaš dieđuid. Dát guoská erenoamážit daidda gean lea nubbi juolgi ovttá riikkas ja nubbi fas nuppi. Muhtin njuolggadusat leat čielgas, muhto váttis gávdnat dan gillii maid halddaša bures.

Eará njuolggadusat ges eai leat čielgas ja daid lea vejolaš dulkot, ja sáhtá dovdat ahte lea váttis oažžut veahkki dan sivas go lea erenoamáš dilis go “sámi árbevierru” sáhtá ássat 1/3 eallimis ovttá riikkas ja 2/3 nuppi riikkas. Ii leat veadjemeahtun ahte muhtin bearrašiin lea juolgi golmma riikkas.

Lea erenoamážit vearru, penšuvdna ja oadju gažaldagain ahte sáhtá šaddat moalkái. Rádjabargit raporterejit ahte lea váttis áddet vearro sisamáksin njuolggadusaid. Dás leat guokte váttisvuoda. Dás lea sáhka sihke váilevaš čohkkejuvvon ja áššáigullevaš dieđuin, ja gielain.

Bálvalusat eai leat áinnas olamuttos eai sámegillii eai ge eará davviriikkaid gielaide. Olmmoš ovdamearkka dihte ii sáhte gulahallat NAV kántuvrrain suomagillii ja dárbbalaš skovit eai gávdno sámegillii. Suomabealde eai gávnna rádjabargit vearronjuolggadusaid dieđuid ii dárogillii iige sámegillii.

Jus ássá muhtin riikkas ja bargá dahje juo studere nuppi riikkas gos son lea stáhtaborgár, de sáhtá šaddat moalkái. Eremnoamážit jus bearas lea ja dan sivas ferte gulahallat cálgostáhtain. Norgga stáhtaborgár gii ássá bearrašiin Ruotas, muhto gii ain bargá Norggas, ferte gulahallat försäkringskassan, NAV, Vearroetahtain ja Skatteverket vaikke ii oažžo daid dieđuid maida lea dárbu – ja ii beasa čoavdit váttisvuodaid.

Váilojit čohkkejuvvon dieđut buot gielaide, maddái sámegielaide. Váilojit maddái álmolaš instansat gos fidnešii ovttasajis veahkki. Nordisk eTax¹⁶ lea bálvalus gos oažžu dieđuid Davviriikkaid vearu birra, muhto ollugat vásihit ahte dát bálvalus ii nagot vástidit gažaldagaid sámi guovlluid dilálašvuodaid ektui.

Láгат ja njuolggadusat

- Vearru, oadju ja penšuvdna leat regulerejuvvon iešguđetlágan lágain ja eiseváldii buot riikkain, ja lea váttis oažžut ollislaš gova dás.

---

¹⁶ <https://www.nordisketax.net/>

- Davviriikaid giellakonvenšuvdna vuodul lea buot davviriikaid stáhtaborgáriin vuoigatvuohta geavahit eatnigiela (dárogiela, danskkagiela, suomagiela, islandalašgiela ja ruotagiela) og nuppi riikka eiseváldiiguin galgá gulahallat.¹⁷

Vejolaš čovdosat

Okta čoavddus lea ásahit interneahttasaji gosa čohkke buot dieđuid buot gielaide maid hállet Sámis, heivehuvvon daidda geain lea okta juolgi guovtti riikkas, dahje juo ássat eará riikkas go das gos sii leat stáhtaborgárat. Dán interneahttasiidui bidjá ovdamearkkaid ja čovdosiid mat erenoamážit leat relevánta sápmelaččaide. Dát diehtosiidu sáhtta áinnas čátnojuvvon muhtin relevánta ráđđeaddibálvalussii mii sáhtta veahkehit olbmuid geat dárbbasit veahkki ádden vuogádagaid.

Ráva

Sámi parlamentáralaš ráđđi árvala relevánta eiseváldiide ahte ásahit neahttasaji gosa čohkkejit buot relevánta dieđuid sidjide geat ássat embbo go ovttá nášunálastáhtas, buot gielaide man geavahuvvojit Sámis ja mas leat ovdamearkkat makkár hásttalusat ja čovdosat sápmelaččat sáhttet deaivvidit.

---

¹⁷ <https://www.sprakradet.no/Spraklige-rettigheter/Sprakkonvensjon/>